Yazıcı, N. ve G. Gündoğdu (2021). Yurt dışında yaşayan iki dilli Türk çocuklarının Türkçe eğitimlerinde kullanılan ders kitaplarında reddetme stratejilerinin görünümü. *International Journal of Language Academy*, 9 (4), 207-221.

Volume 9/4 December 2021

p. 207/221

Article History:

Received

31/10/2021

Accepted

16/11/2021

Available online

23/12/2021

**YURT DIŞINDA YAŞAYAN İKİ DİLLİ TÜRK
ÇOCUKLARININ TÜRKÇE EĞİTİMLERİNDE
KULLANILAN DERS KİTAPLARINDA REDDETME
STRATEJİLERİNİN GÖRÜNÜMÜ**

Appearance of Refusal Strategies in Textbooks Used in Turkish

Education of Bilingual Turkish Children Living Abroad

Nermin YAZICI¹

Günçe GÜNDOĞDU²

Öz

Bireylerin farklı sosyal bağlamlarda dil kullanımlarını inceleyen edimbilim bağlam ve niyet çerçevesinde üretilen sözcelere odaklanmaktadır. Edimbilimin bir alanı olarak söz edimleri, dil yoluyla gerçekleştirdiğimiz eylemleri açıklamak üzere kullanılan bir kavramdır. Austin ve Searle, Söz Edimleri Kuramı'nda konuşma yoluyla gerçekleştirdiğimiz rica etme, özür dileme ve reddetme gibi dilin sosyal bir eylem olma niteliğini vurgulamışlardır. İstek, rica veya tavsiyelere verilen olumsuz karşılıkları ifade eden reddetme ediminin uygun dilsel performans ile gerçekleştirilmesi bireyin sosyal kabulü açısından önem taşımaktadır. Kişinin toplumsal kimliğini korumada risk oluşturabilecek reddetme ediminin çeşitli stratejilerle gerçekleştirilmesi edimbilimsel farkındalığın ve bu becerilerin gelişimiyle mümkündür. Sınırlı dilsel deneyime sahip iki veya çok dilli Türk çocuklarının farklı sosyal bağlamlara sınırlı katılımı edimbilimsel gelişimin istendik düzeye ulaşmasında engel teşkil etmektedir. Bu anlamda iki dilli çocukların ana dili eğitimlerinde kullanılan ders kitaplarının edimbilimsel gelişimi destekleyecek biçimde hazırlanması önemlidir. Bu çalışmada yurt dışında yaşayan Türk öğrencilerin dil eğitimlerinde kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarının edimbilimsel gelişimi desteklemesindeki rollerinin reddetme stratejileri kullanımının sıklığı ve çeşitliliği bakımından

¹ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, nerminyazici@hacettepe.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-0145-9772>

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, guncegundogdu@hacettepe.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-4512-2170>

betimlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İncelenen ders kitaplarında yedi farklı reddetme stratejisinin geçtiği, belirlenen reddetme stratejilerinin dil düzeylerine göre farklılaşmadığı ve edimbilimsel becerileri geliştirmeye yönelik etkinliklerin yer almadığı belirlenmiştir. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının Türkçe eğitimlerinde kullanılan ders kitapları ve materyallerinin edimbilimsel gelişimi destekleyecek nitelikte planlanması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Edimbilimsel gelişim, söz edimleri, reddetme, reddetme stratejileri, iki dillilik

Abstract

Pragmatics, which examines the language use of individuals in different social contexts, focuses on utterances produced within the framework of context and intent. As a field of pragmatics, speech acts is a concept used to explain the actions we perform through language. Austin and Searle, in Speech Act Theory, emphasized the nature of language as a social act, such as begging, apologizing and rejecting, which we perform through speaking. It is important for the social acceptance of the individual that the act of refusal, which expresses the negative response to requests, requests or recommendations, is carried out with appropriate linguistic performance. The realization of the act of refusal, which may pose a risk in protecting one's social identity, with various strategies is possible with the development of pragmatic awareness and these skills. The limited participation of bilingual or multilingual Turkish children with limited linguistic experience in different social contexts constitutes an obstacle for pragmatic development to reach the desired level. In this sense, it is important that the textbooks used in the mother tongue education of bilingual children are prepared in a way that supports pragmatic development. In this study, it is aimed to describe the role of Turkish and Turkish Culture textbooks used in language education of Turkish students living abroad in supporting pragmatic development in terms of the frequency and diversity of the use of rejection strategies. Document analysis method was used in the study. It was determined that seven different rejection strategies were used in the examined textbooks, that the determined rejection strategies did not differ according to language levels, and that there were no activities aimed at improving pragmatic skills. Textbooks and materials used in the Turkish education of Turkish children living abroad should be planned in a way that will support pragmatic development.

Keywords: Pragmatic development, speech acts, refusal, refusal strategies, bilingualism

GİRİŞ

İnsanların farklı sosyal bağlamlarda dil kullanımlarını inceleyen edimbilim (pragmatik, kullanımbilim), bağlam ve niyet çerçevesinde uygun sözcelere odaklanmaktadır. Uygun sözcelerin üretimi, iletişimsel yetimiz ile ilişkilidir. İletişimsel yeti, dil konuşucusunun dil içi ve dil dışı kullanımların doğru ve uygun bir şekilde aktarımının bilgisidir. İletişimsel yeti; dilbilgisel, toplumbilimsel, strateji kullanımına ait bilgi ve dil konuşucusunun ait olduğu toplumun ortak değerlerini kapsayan kültürel bilgiden oluşmaktadır (Kocaman, 1996, s. 11). Hymes belirli bir dilde üretilen sözcelerin bulunduğu bağlamda hangi şekilde ve sözcelerin hangi uygun bağlamda üretilmesine ilişkin sahip olduğumuz bilgiyi Chomsky'nin edinç kavramına göndermede bulunarak "iletişimsel edinç" olarak kavramsallaştırmıştır. İletişimsel edinç, konuşucunun dili toplumsal iletişim ortamlarında etkili biçimlerde kullanabilmesini sağlayan bilgi olmakla beraber dilin işlevlerine işaret etmektedir (Peçenek, 2008, s. 75). Byram (1997; akt. Altundağ, 2017, s. 180) Hymes'in "iletişimsel yeterlilik" kavramı ile dilsel yeterliliğin bir tür kültürel yeterlilik olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Dil konuşucusunun ürettiği soyut tümce yapıları belli bir bağlam içerisinde sunulduğu zaman bir anlam ve işlev kazanır (Uslu, 2005, s. 37). Birey, ana dili edinim sürecinde dille beraber içinde yaşadığı toplumun değerlerini ve kültürünü de edinmektedir. Dil ve kültür yapılarının yakın ilişkisi, ana dili konuşucusuna dilin sınırlarını ve olanaklarını tanıma

noktasında imkân sağlamaktadır. Dilin iletişimsel boyutunun öğrenimi, dilin kültürel normlarını bilmekle biçimlenir.

Dil edinimiyle beraber erken yaşlardan itibaren çocuklardan sosyalleşmeleri ve toplumsallaşmaları için içinde yaşadıkları toplumun değerlerine, normlarına ve beklentilerine uygun davranmaları ve konuşmaları beklenmektedir (Küntay, 2017, s. 9). Birçok ebeveyn, çocuklarındaki edimsel edincin gelişimine özen göstermekte, erken yaşlardan itibaren teşekkür etme, rica etme, özür dileme gibi birçok edimi “görgü kuralları” çerçevesince çocuklarına öğretmek için çabalamaktadır. Edimsel bilgi ve becerilere sahip olmanın iletişim kurabilme ve sosyalleşebilmenin gerekliliği olmasının yanı sıra çocuk, edimsel bilgi ve becerisini sosyalleşerek geliştirdiği çift yönlü bir sürecin içerisinde. Sosyal etkileşimde bulundukça dil kullanım bilgisi genişlerken, zengin dil kullanım bilgisi de çeşitli olanaklar sunarak sosyal kişiliğin gelişimi ve oluşumunu olumlu yönde etkiler.

Çocuğun toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynayan dil sosyalleşmesi, dili sosyalleşmek için kullanmak ve dili kullanmak için sosyalleşmek olarak tanımlanmaktadır (Schieffelin ve Ochs, 1986; akt. Çiçek, 2021, s. 31). Söz konusu sosyalleşme edimsel becerilerin kazanılmasıyla gerçekleşir. Çocuklar edimsel becerileri edinirken yalnızca bu ifadelerin dilde üretimini değil, aynı zamanda iletişim sırasında muhatabın demek istediğini de anlama ve yorumlama becerisine de edinirler.

İletişimin, etkileşimde bulunan taraflar açısından iletişimsel amaçlarını gerçekleştirebilme potansiyeli, bulunulan sosyokültürel bağlamın hangi dilsel davranışları ve stratejileri gerektirdiğini bilmekle yakın ilişki içerisinde ve sözlü olmayan ifadeleri de kapsayan bu davranışlar bütünü, birçok toplum açısından “sessiz bir anlaşmalar bütünü” olarak görülen kültürel yapının sürdürülmesi bakımından önem arz eder.

Kültürler ve diller arasında kullanım biçimleri değişen söz edimlerinin doğru ifade edilmesi ve anlaşılması, kişinin içinde yaşadığı toplumu tanıması, kültürel özelliklerini bilmesi ve dilin pragmatik bilgisinin öğretimiyle ilişkilidir. Dolayısıyla edimbilimsel bilginin, çocukların toplumsallaşmaları ve sosyal ilişkiler kurabilmeleri için ana dili, ikinci dil ve yabancı dil eğitimleri çerçevesinde öğrencilere aktarımında özenli davranılması gerekmektedir.

Ana dili öğretiminin gerçekleştirildiği ortamlarda öğrencilerin temel ders materyallerinin ders kitapları ve metinler olduğu bilinmektedir. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına Türkçe öğretiminde Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları kullanılmaktadır. Ana dilinin edinimi ve öğretimi sürecinde sınırlı dilsel deneyim yaşayan Türk çocuklarının edimsel becerileri de sınırlı gelişim göstermektedir. Çocuklar, sosyal kimlik oluşturma sürecinde dillerini aktif olarak kurmakta, dünyayı, içinde bulundukları kültürü ve çevreyi de bu düzenek ile anlamlandırmaktadırlar. Edimsel bilgi ve becerilerin doğru kullanımı toplumsal kabulün ön koşullarından biridir. Yurt dışındaki Türk çocuklarının destekleyici materyallere erişim güçlükleri göz önünde bulundurulduğunda ders kitapları pragmatik yeterliliğin gelişiminde öğrencilerin faydalanabilecekleri az sayıda eğitim materyallerinden biri olarak düşünülmektedir. Öğrencilerin yeterli uyaranla karşılaşmamaları dil kullanım becerilerini de sınırlamaktadır.

Sosyal kimlik edinme bağlamında, iki dilli çocukların sınırlı sosyal bağamları dili öğrenmeleri ve kullanabilmelerini de olumsuz etkilemektedir. Gelişimin temel yapıtaşlarından biri olan sosyalleşme süreci, özellikle yurt dışında yaşayan öğrenciler için kültürel ortaklıklar dışında dil üzerinden tasarlanmakta ve ilerlemektedir. İki dilli çocuklar için çeşitli ortamlarda (okul, diğer eğitim kurumları, oyun alanları vb.) sosyalleşebilme

adına imkân sağlayan dilin olanaklarının ve kullanımının tanınması önemlidir. Çocukların bulundukları dil ve kültür bağlamına uygun edimsel bilgiyi tanımaları ve üretebilmeleri hem sosyal gelişimlerini desteklemekte hem de sosyalleşme sürecinde konuştukları veya ürettikleri dilde yeterlilik kazanmalarını sağlamaktadır.

Dilin rica etme, reddetme, onaylama, söz verme, özür dileme gibi birçok işlevi konuşulan dilin kendine özgü ifade biçimlerini yansıtmaları bakımından reddetme edimi yüksek bir iletişim becerisi gerektirmektedir. Çalışmada dilsel deneyimleri sınırlı iki dilli Türk çocuklarının edimbilimsel becerilerinin gelişimini sağlaması ve dili kullanma olanaklarını genişletmesi bakımından ana dili eğitimlerinde kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları reddetme stratejileri bağlamında incelenecektir.

1.1. İkidillilik ve Edimbilimsel Gelişim

Dilbilimde çocuğun edimsel becerileri edinimi, yani kelime veya tümcenin kendi anlamı ile belirli bir bağlam içerisinde kazandığı sözce anlamı arasındaki farkı çözümleyebilme yeteneği incelenen bir konu olmuştur (Grigoroglou ve Papafragou, 2017, s. 3).

Edimbilimsel gelişim, dilin sosyal boyutuna katılımla ilişkili olup erken çocukluk yıllarından başlayarak okul yıllarını da kapsayacak şekilde uzun yıllar sürmektedir (Haznedar, 2021, s. 57). Çocuğun bulunduğu sosyal ve kültürel ortamlara göre değişen dil kullanımlarını tanınması ve üretmesi dil edinimi sürecinde karşılaştığı karşılıklı konuşma ortamlarının niteliği ve edimbilimsel farkındalığı geliştirecek olan sözlü ve sözsüz dilsel girdilerin zenginliğine bağlıdır. İki veya çok dilli çocukların ana dilindeki bu türden kullanımları sınırlı deneyimlediklerinde ana dil ile toplumun baskın dili arasındaki dilin rica etme, özür dileme, iltifat etme gibi işlevsel özelliklerini yeterince tanımamalarına neden olabilmektedir (Haznedar, 2021, s. 58). Bu durum aynı zamanda bir veya birden fazla dilin konuşulduğu ve ana dilinde sınırlı dilsel deneyim yaşayan bireylerin, ana dilin kullanım özelliklerini farklı bir dile transfer etme durumu anlamına gelen “pragmatik/edimbilimsel transfere” yol açabilmektedir. Bu türden bir pragmatik/edimbilimsel transfer, konuşulan dilin kültürel özelliklerinin yeterince tanınmaması ile ilişkilidir.

İki veya çok dilli ortamlarda kültürlerarası çatışmaları yaratabilecek olan özellikle teşekkür etme, reddetme, kabul etme gibi söz edimleri kullanımının dil edinimi sürecinde dilsel bir beceri olarak edinilmemesi, bireyin pragmatik transfere yönelmesine ve iletişim sorunları yaşamasına neden olabilmektedir. Dilin sosyal boyutuyla ilgili olan söz edimlerini uygun dilsel performans ile gerçekleştirememenin edimbilimsel başarısızlıklara yol açabileceği bilinmektedir. Ana dilinde yeterince sosyalleşme imkânı bulamayan iki dilli çocukların edimbilimsel hatalar yapmaması adına her iki dilin de kültürel özelliklerini ve kibarlık ile kabalık görünümelerini bilmeleri gerekmektedir. Bu durum ana dil eğitimi alan iki dilli çocukların dil eğitimlerinde söz edimleri ve dilin kültürel özelliklerine uygun gerçekleştirilen söz alma, konuşma sırasını takip etme, sessiz kalma gibi boyutları ile kültürle tanımlanan nezaket ifadelerini öğrenebilecekleri uygun eğitim ortamlarının tasarlanması ile mümkün olabilmektedir.

1.2. Söz Edimi Kuramı

Edimbilim, dilin iletişimsel boyutuna odaklanarak yalnızca dilsel birimlerin görünümünün değil, konuşucunun ifadesindeki anlamsal sezdirimleri de niyet ve bağlam çerçevesinde değerlendiren bir alandır. İletişimde kimi zaman konuşucunun ifade ettiği bir cümle birden fazla anlama gelebilmektedir. Konuşucunun niyetinin dinleyici tarafından anlamlandırması süreci olarak tanımlanan konuşma eyleminin başarılı olarak kabul

edilebilmesi için iletişimsel kodun doğru çözümlenmesi gerekmektedir (Fidan, 2017, s. 379).

Edimbilimin bir konusu olan söz edimleri, dil yoluyla gerçekleştirdiğimiz eylemleri açıklamak üzere kullanılan bir kavramdır. Dilsel iletişimin temel birimleri olarak tanımlanan konuşma eylemleri ilk olarak Austin ve Searle tarafından Söz Edimi Kuramı'nda ele alınmıştır. Kuramın temelinde dilin bilgi aktarımı dışında belirli eylemleri gerçekleştirmek için doğrudan veya dolaylı olarak kullanıldığı varsayımı bulunmaktadır (Şahin, 2011, s. 10-11). Edim kavramı ile gerçekleştirilmesi için dile ihtiyaç duyulan teşekkür etme, davet etme, öneride bulunma, kabul etme ve reddetme gibi eylemler ifade edilmektedir (Polat, 2010, s. 42).

Austin, alışılmış formu ve işlevliği nedeniyle olgulara ulaşmanın en iyi yolunun gündelik dile odaklanmak olduğunu ileri sürer (Altınörs, 1997, s. 14). Söz Edim Kuramı, Austin'in dili matematiksel düzlemde ele alan dil felsefecilerinin önermeleri doğruluk değerine göre kabul etmelerine ilişkin tepkisi ve Searle'ün (2000) dil felsefesi tartışmalarına yönelttiği "Sözcükler dünya ile nasıl bir ilişki içindedir? Bir şeyi demek istemek ile bir şey demek istemeden o şeyi söylemek arasındaki fark nedir?" soruları ile geliştirilmiştir (Fidan, 2017, s. 378). Searle, dil felsefecilerinin doğru veya yanlış olabilen ifadelerle yönelik açıklamaları üzerinde dururken, Austin'in doğru ya da yanlış olmayan tümcelerin var olduğunu belirttiğini ifade etmektedir (Altınörs, 2001, s. 32-33). Austin'in dilsel önermeleri doğruluk değerine indirgeyen dil felsefecilerine ilişkin eleştirisi, önermelerin kesin bir doğruluk değeri taşımayabileceğine, dolayısıyla sözün bir eylem gerçekleştirebilme özelliğine dikkat çekmektedir. Doğruluk değeri taşımayan sözceler ifade edilmesiyle aynı zamanda bir eylem gerçekleştirilmektedir.

Edimbilim, anlamın önerme içeriğinden farklı olarak bağlama dayalı anlam unsurlarını ve dilin iletişimsel boyutunu incelemektedir (Turan, 2017, s. 119). Bir şey söylemenin aynı zamanda bir şey yapmak olduğu düşüncesi söz edimi kavramının temelini oluşturmaktadır. Edimsel ifadeler bir söz söyleyerek aynı zamanda bir şey yaptığımız ifadelerdir. Örneğin, konuşurun "Bu kediye "Vanilya" adını veriyorum." ifadesi edimsel bir ifadedir. Edimsel sözceler kendilerini kullanarak birtakım eylemleri gerçekleştirmemize yardımcı olan dilsel yapılar oldukları düşünüldüğünde, bu edimlerin gerçekleşmesinde belli koşulların sağlanması gerekmektedir. Austin bu sözcelemelerin gerçekleşme koşullarını; uygun şartlar ve kişilerin varlığı, ortak gerçekleştirime katılan kişilerin iletişimi doğru bir biçimde sürdürme yetenekleri, iletişimin temelinde yer alan düşünce, duygu ve niyete sahip olmaları gerektiğini, içinde bulunulan bağlamın gerektirdiği prosedürü doğru ve eksiksiz bir biçimde tanımaları ve tamamlamaları gerektiği olarak sıralamaktadır (Altınörs, 2001, s. 41). Dolayısıyla, edimsel sözcelemelerin başarıyla aktarımı birtakım iletişimsel ilkelerin tanınması ve iş birliğini gerektirmektedir. Austin'in her sözcelemin edimsel olduğunu ifade ettiği görüşünden yola çıkarak bu ifadelerin belirli anlamsal karşılıkları olduğu ve bu anlamların değişebileceğinden bahsetmek mümkündür.

Austin ve Searle'ün söz edimlerine yaklaşımları incelendiğinde edimsözlerin temel olarak "sözcüklerle yaptığımız şeyleri" tanımlamak ve dil kullanırken aslında ne yaptığımızı açıklamaya çalışmak üzere sosyal anlamda varoluşumuzu anlamaya ve anlatmaya çalışmışlardır.

1.3. Reddetme Edimi ve Reddetme Stratejileri

Grice (1975) bir şey söylemeye çalışmanın her zaman bir şey "anlatmak" sayılamayabileceğini ifade eden ilk isimlerdendir. Grice'a göre bir şey "anlatmak" veya

anlatmaya çalışmak, temel olarak konuşucunun niyeti ile ilişkilidir (Aysever, 2001, s. 137). Grice (1975) bir şey anlatmak için, konuşucuda belli bir etki meydana getirme, dinleyicinin konuşucunun bir etki yaratmak eğilimini kavramasını ve konuşucunun dinleyen üzerinde yaratmak istediği etkinin ortaya çıkması eğilimleri gereklidir (Aysever, 2001, s. 138).

İletişim bağlamında bulunan konuşucunun dinleyiciye bir şey düşündürmesi veya anlatmasını sağlayan şeyin konuşucunun niyeti ve içerisinde bulunan bağlama bağlı olduğu iddiasıyla iş birliği ilkesine değinmektedir. İş birliği ilkesi, karşılıklı etkileşimde bulunan konuşucu ve dinleyicinin dil kullanımlarında birbirlerinin söylediklerinin doğruluğunu ve dilsel ifadeler arasındaki bağlantıları, iletişim sırasını takip etmek gibi çabalar içerisinde oldukları görüşünü ifade etmektedir. İş birliği ilkesi, özellikle konuşucunun söylenenden daha fazlasını dile getirmek, sezdirimde bulunmak, ima etmek gibi amaçlar için başvurduğu yolları açıkladığı gibi, iletişim belli edimler veya eylemler aracılığıyla doğrudan reddedilmesini de içermektedir. Kişi, içinde bulunduğu sosyal bağlama uygun bir sözce üreterek iletişime girmeyi doğrudan veya dolaylı olarak reddetme davranışı sergileyebilir. İletişimin iş birliğine dayalı bir süreç olduğuna yaslanarak, iletişimin sürdürülebilmesi için tarafların belirli edimsel becerilere sahip olmasına ve gerektiği durumlarda sezdirimsel stratejilere başvurmaya gerek duyulmaktadır.

Lakoff'un (1973, s. 292-293) iş birliği ilkesi çerçevesinde ifade ettiği üzere "karşılıklı konuşmada konuşucu ve dinleyicinin belli kuralları gözeterek iletişimi yeniden düzenlemeleri "dilde kibarlık ve kabalık" gibi çeşitli kavramları doğurmuştur." Dilin sosyal bağlamdaki gücü, iletişimde bulunan kişilerin söz edimlerini kolayca ortaya koymalarında engel oluşturabilmektedir. Dolayısıyla, insan konuşması bazı edimlere görece daha fazla duyarlıdır. Bu söz edimlerini rica etmek, özür dilemek, eleştirmek veya reddetmek olarak örneklendirilebilir. Bir konuşma içerisinde sunulacak söz edimleri her zaman açık, hızlı veya doğrudan gerçekleşmeyebilir. Kişiler arasında geçen ve söz edimleriyle icra edilen eylemlerin de belli sezdirimsel yönleri bulunmaktadır (Holtgraves, 2019, s. 23). Sosyal etkileşimin sürdürülmesi bağlamında duyarlılık geliştiren kişi iletişimi, bu sezdirimleri sözel ve sözel olmayan girişimde bulunma, bahane sunma, belirsizlik ifade etme gibi birçok farklı nezaket göstergesi ile korumaya özen gösterir.

Brown ve Levinson (1987, s. 2-9) da Goffman'ın "sosyal bir değer" olarak ele aldığı yüzü tehdit eden söz edimlerini incelemişlerdir. Brown ve Levinson'ın ortaya attıkları düşünce çerçevesinde, konuşmacılardan birinin, diğerinin yanlışını düzeltme ya da fikrine katılmama gibi tehdit edici durumlarda söz eylemleri kullanırken çeşitli dilsel seçenekleri bulunmaktadır (Doğançay Aktuna ve Kamışlı, 1997, s. 134). Temelinde bu seçenekler, yüzün sosyal etkileşim sürecinde devam eden tehditlerle olan ilişkisi bağlamında ortaya çıkar ve konuşmacıların ifade ettikleri sözlerin etkisini hafifletmek için dinleyicinin fikrine katılmadıklarını açıkça belirten dolaysız ifadeler ve belli kibarlık hamleleri yaparak aynı fikirde olmadıklarını aktardıkları dolaylı ifadeler olarak ortaya çıkar.

Searle (1969; akt. Aysever, 2000, s. 62-63) reddetmeye yönelik konuşma eylemini "Kabullerin ve rızaların olumsuz karşılıkları, reddetmedir. Tıpkı tekliflerin, başvuruların ve davetlerin kabul edilebilmesi gibi, bunların her biri reddedilebilir." olarak tanımlar. Reddetme ifadeleri, bu türden sosyal uzlaşılara zarar verme olasılığı açısından yeniden düşünüldüğünde dinleyenin kabul etmediği eylemlerin tipik olarak karmaşık bir yapı sunması, reddetmenin dolaylı biçimine önsözler, tereddütler, özürler ve açıklamaların eşlik etmesini gerektirmektedir (Levinson, 1983, akt. Eslami, 2010, s. 217). Uygun şekilde reddetmemek, konuşmacıların kişilerarası ilişkilerini olumsuz etkileyebileceğinden, genellikle kişiler muhataplarını rencide etmekten kaçınmak için çeşitli reddetme stratejilerine başvururlar. Reddetme stratejilerinin "kültürlerarası bir çatışma noktası" olarak kabul edilmesi (Beebe vd., 1990, s. 55-56) reddetme söz ediminin kültürel boyutta

farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. Beebe ve arkadaşlarının (1990) reddetme stratejilerine yönelik geliştirdikleri yaklaşımda, reddetme stratejileri dolaysız reddetme, dolaylı/örtük reddetme ve redde hazırlık olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Beebe ve Cummings'ın bir diğer çalışmasında (1985; akt. Beckers, 1999, s. 16) reddetme stratejilerine ilişkin gerçekleştirdikleri sınıflama Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1. Beebe ve Cummings'ın Reddetme Stratejileri Sınıflaması (Beckers, 1999, s. 16).

Dolaysız Reddetme <ol style="list-style-type: none">1. <i>Edimsel ifadeler:</i> “Reddediyorum.”2. <i>Edimsel olmayan ifadeler:</i> “Hayır.” “Yapamam.” “Sanmıyorum.”
Dolaylı/Örtük Reddetme <ol style="list-style-type: none">1. <i>Özür dileme ifadeleri:</i> “Özür dilerim.” “Üzgünüm.”2. <i>Dilek ve istek ifadeleri:</i> “Keşke sana yardımcı olabilsem.”3. <i>Neden belirtme, bahane sunma ve açıklama ifadeleri:</i> “Başım ağrıyor.”4. <i>Alternatif sunan ifadeler:</i> “Bunun yerine şunu tercih ederim.” “Neden bir başkasına sormuyorsun?” “Neden onun yerine bunu yapmıyorsun?”5. <i>Geçmişteki veya gelecekteki bir durum için şart koşturma:</i> “Bir sonraki sefere.”6. <i>Prensip ifadeleri:</i> “Arkadaşlarımla asla iş yapmam.”7. <i>Felsefi ifadeler:</i> “Bunu herkes yaşar.”8. <i>Ricada bulunan muhatabı caydırmaya teşebbüs etme ifadeleri</i><ol style="list-style-type: none">a. <i>Olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirim:</i> “Bu gece hiç eğlenmeyeceğim.”b. <i>Suçluluk psikolojisi yaratma:</i> “Yalnızca kahve sipariş eden müşterilerle geçimimi sağlayamam.”c. <i>Eleştiri / hakaret / saldırı / olumsuz duyguların ifadesi:</i> “Bunu sen mi söylüyorsun?”d. <i>Yardım veya destek bekleme:</i> “Umarım beni anlıyorsundur.”e. <i>Konusucuyu kurtarmaya yönelik ifadeler:</i> “Bunun için endişelenmeli.” “Bunu yapmak zorunda değilsin.”f. <i>Öz savunma:</i> “Yapabileceğimin en iyisini yapmaya çalışıyorum.”9. <i>Reddetme işlevi gören kabul ifadeleri</i><ol style="list-style-type: none">a. <i>Belirsiz yanıtlar:</i> “Fark etmez.” “Olabilir.”b. <i>Teklif ilişkin coşku eksikliğini gösterme</i>10. <i>Kaçınma</i><ol style="list-style-type: none">a. <i>Sözsüz ifadeler:</i> Sessizlik, tereddüt, fiziksel kalkışb. <i>Sözlü ifadeler:</i> Konuyu kapatma, şakalaşma, erteleme, kararsızlık. “Bilmiyorum.” (Belli bir tarihe ilişkin teklif durumunda) “Pazartesi?” “Emin değilim.”
Reddetme Eklentileri <ol style="list-style-type: none">1. <i>Olumlu duygu ve düşüncelerin ifadesi:</i> “İyi bir fikir.”2. <i>Empati ifadeleri:</i> “Zor bir durumda olduğunun farkındayım.”3. <i>“Hımm, ah” gibi ifadeler diyalogtaki boşluğu dolduran ifadeler</i>4. <i>Şükran ve minnettarlık göstergesi</i>

Çürük (2014, s. 38-39) ise Türkiye Türkçesindeki reddetme ifadelerini incelediği çalışmasında, reddetme ediminin yirmi iki farklı strateji ile gerçekleştirilebileceğine ilişkin örnekler göstermiştir. Bu stratejiler, *doğrudan ret ifadesi taşıyan açık/kesin bir dille reddetme* (hayır sözcüğü ile, yok sözcüğü kullanarak, olmaz ifadesi ile reddetme, iste- fiilini olumsuzlayarak reddetme ve isteğin ifadesini sağlayan olumlu fiilin olumsuzlanması veya

olumsuz fiilin olumlanmasını içeren yapılmasını isteneni dile getiren sözcüğü olumsuzlayarak) reddetme stratejisidir. Dolaylı yoldan sunulan reddetme stratejileri ise gerekçe sunarak, kibar bir dille, üzüntü bildirerek, af dileyerek, tercih belirterek, çaresizlik ifade ederek, konu değiştirerek, kaba bir biçimde, erteleme yoluyla, şart ileri sürerek, seçenek sunarak, genel yargı/alışkanlık/dünya görüşü ve kurallara dayanarak, olanaksızlığı bildirerek, zorunluluk bildirerek, eleştirerek/kızarak, isteğin anlamsızlığına dikkat çekerek, teşekkür ederek, ihtiyaç olmadığını belirterek, umursamayarak, bıkkınlık ifadeleri kullanarak ve inatlaşarak reddetme” stratejileridir.

YÖNTEM

Çalışmada, yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının “kendi kültürlerini öğrenmeleri, içinde yaşadıkları toplumun kültürü ve farklı milletlerden arkadaşlarının kültürleriyle kendi kültürlerini karşılaştırmaları” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018, s. 1) amaçlanarak hazırlanan ve ana dili eğitimi sürecinde kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi ders kitaplarında yer alan reddetme stratejilerinin görünümünü tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı gereği doküman incelemesi yöntemine başvurulmuştur. Doküman incelemesi yönteminde araştırılması hedeflenen konuya ilişkin bilgiler içeren yazılı ve görsel materyaller analiz edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217).

Çalışmanın verilerinin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, elde edilen nitel veriyi açıklayacak olan kategorilerin oluşturulması ile tanımlanan ve açıklanan verilerin bu kategorilerle ilişkilendirilmesini ve detaylı bir biçimde incelenmesini kapsamaktadır (Baltacı, 2019).

Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programı yapılandırılırken temel eğitime karşılık gelecek sekiz seviye esas alınarak her seviye için sekiz tema belirlenmiştir. Bu çalışmada dil düzeyleri göz önünde bulundurularak hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarının ilk iki düzeyi, ilk okuma-yazma eğitimine yönelik hazırlanması sebebiyle incelemeye dâhil edilmemiş, toplamda altı ders kitabı incelenmiştir. Çalışmada Beebe ve Cummings’in (1985; akt. Beckers, 1999, s. 16) dolaylı, dolaysız ve reddetme eklentileri olarak üç başlıkta ele aldığı reddetme stratejileri temel alınmıştır. Çalışma kapsamında tespit edilen reddetme stratejilerinin yer aldığı bölümler ilgili metin bağlamında gösterilmiştir.

BULGULAR

İncelenen Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarından, temel düzeye yönelik hazırlanan birinci ve ikinci düzey ders kitabında temel okuma ve yazma eğitimine yer verildiği tespit edilmiştir. Bu düzeyde ders kitabında metin yer almayıp öğrencilerden boyama, resim ve çizgi çalışmaları gerçekleştirmeleri, ders kitabında sunulan görsellere ve yönergelere ilişkin konuşma yapımları beklenmiştir.

Türkçe ve Türk Kültürü dersi üçüncü düzey için hazırlanan ders kitabında (MEB, 2019c) dolaylı reddetme ifadelerine Değirmen Çöreği Efsanesi başlıklı metinde yer verildiği görülmektedir. Alıcı, konuşmacının isteğini olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirim yoluyla reddetmektedir:

- (1) — *Mademki un var, öyleyse bir çörek yap da yiyelim.*
— *Ama ne maya var ne de tuz. Mayasız, tuzsuz çörek olmaz ki?* [s. 106]

Türkçe ve Türk Kültürü dersi dördüncü düzey için hazırlanan kitapta (MEB, 2019d) yer alan “Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşama” temasında bulunan dinleme / izleme metninde reddetme eklentisi olarak ele alınan olumlu düşüncelerin ifadesine ve neden belirterek reddetmeye başvurulmuştur:

- (2) — *Bana da öğretir misin böyle takla atmayı?*
— *Evet, tabi öğretirim. Ama ben şimdi oyuncaklarımla oynamak istiyorum.* [s. 34]

Türkçe ve Türk Kültürü dersi dördüncü düzey ders kitabında (MEB, 2019d) “Geçmişe Açılan Kapı” teması içerisinde yer alan metinde edimsel olmayan ifadeler yoluyla (“hayır” sözcüğü kullanarak) reddetme stratejilerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

- (3) — *Al Ayşe tabletle sen oyna.*
— *Hayır abi, sen oyna. Sen haklısın.* [s. 93]

Türkçe ve Türk Kültürü dersi altıncı düzey için hazırlanan kitapta (MEB, 2019f) yer alan “Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşama” temasında ön yargı tutumunu ele alan kısa anlatı metni çerçevesinde prensip ifadeleri kullanarak reddetme stratejisi kullanılmıştır:

- (4) — *Ben kabak tatlısı yemem. Bana getirmeyin lütfen.* [s. 38]

“Oyun ve Eğlence” temasında yer alan Dış Ağrısı metninden alınan diyaloglarda açıklama yoluyla reddetme ediminin olumlu yüzü tehdit etme olasılığını azaltan neden belirtme, bahane sunma ve açıklama ifadeleri sunarak reddetme stratejisine yer verilmiştir:

- (5) — *Gidip diş hekimine muayene olmalısın.*
— *Dişim ağrımıyorken ne diye diş hekimine gideceğim?* [s. 56]

“İnsan ve Doğa” temasında yer alan Yürüyen Köşk metninde geçen diyaloglarda dinleyici, konuşanın gerçekleştirdiği durum bildirimine ilişkin kesin bir reddetme ifadeyle karşılık vermektedir. Sözcenin ifade ediliş biçiminden sözcenin aynı zamanda bir emretme edimi taşıdığı düşünülse de reddetme ifadesi olarak alternatif sunarak reddetme stratejisi kullanıldığı belirlenmiştir:

- (6) — *Ağacın dalları uzamış, binanın duvarına dayanıyor.*
— *Ağaç kesilmeyecek, bina kaydırılacak.*

Türkçe ve Türk Kültürü dersi yedinci düzeye yönelik hazırlanan ders kitabında (MEB, 2019g) yer alan Fatih Çarşısı isimli anlatıda konuşanın isteği neden belirtme, bahane sunma, açıklama ifadeleri sunma yoluyla belirterek reddedilmiştir:

- (7) Ancak dükkân sahibi sıradan bir müşteri gibi görünen padişaha yağ satmadı.
— *Ben sana ilk satışımı yapmakla sabah sığtahımı yapmış oldum. İkinci alacağını da karşıdaki dükkândan al. Çünkü o, henüz sığtah etmemişti.*
Fatih Sultan Mehmet diğer dükkâna gitti. Buradan da bir teneke yağ aldı. Sonra başka bir ürün satın almak istedi. Ancak bu dükkân sahibi:
— *Yolun başındaki dükkân daha satış yapmadı. Bu malı da oradan al lütfen, dedi.* [s. 59]

Bir Şey Yap adlı şiir metninde konuşanın istekleri gerçek dışı veya fazla bulunarak reddetme eklentileri ve olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirim yoluyla muhatap reddedilmektedir:

- (8) *Bir şey yap barış olsun. İnsanlar kin ve nefretten uzaklaşsın. Bombalar patlamasın, çocuklar ölmesin.*
— *Oho, bana neredeyse dünyayı düzelt diyorsun!* [s. 122]

Türkçe ve Türk Kültürü dersi sekizinci sınıf düzeyi ders kitabında (MEB, 2019h) “Oyun ve Eğlence” temasında bulunan Bir Deyim Hikayesi başlıklı metinde dinleyici, konuşucunun isteğini uygunsuz veya anlamsız bularak eleştirme / hakaret / saldırı / olumsuz duyguların ifadesi yoluyla dolaylı olarak reddetmektedir:

- (9) — *Söyle bakalım, borcumuz ne kadar?*
 — *Bin altın beyzadem.*
 — *Ne masraf ettin ki bin altın istersin, bre densiz?* [s. 104]

Türkçe ve Türk Kültürü dersinin 3-8. düzeyleri kapsayan ders kitaplarında, etkinliklerde yer verilen metinler ve dinleme / izleme metinleri dahil olmak üzere toplamda 383 metin incelenmiştir.

Reddetme ifadelerinin yer aldığı belirlenen metinlerde doğrudan ve dolaylı olarak reddetme stratejilerinin çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Tablo 2’de Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında tespit edilen reddetme stratejileri ve bu stratejilerin yer alma sıklıkları verilmiştir.

Tablo 2. Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında Yer Alan Reddetme Stratejilerinin Sıklığı

Reddetme Stratejileri	f
Edimsel olmayan ifadeler yoluyla reddetme (Hayır sözcüğü ile)	1
Olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirim yoluyla reddetme	2
Eleştirme / hakaret / saldırı / olumsuz duyguların ifadesi yoluyla reddetme	1
Prensip ifadeleri kullanarak reddetme	1
Neden belirtme, bahane sunma, açıklama ifadeleri sunma yoluyla reddetme	3
Alternatif sunarak reddetme	1
Reddetmeye yapılan eklentiler	2
Genel Toplam	11

Tablo 2 incelediğinde Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında yer alan metinlerde toplam on farklı reddetme stratejisinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yer verilen reddetme stratejileri “edimsel olmayan ifadeler kullanarak (hayır sözcüğü ile), olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirim yoluyla reddetme, eleştirme/hakaret/saldırı/ olumsuz duyguların ifadesi yolu ile reddetme, prensip ifadeleri kullanarak reddetme, neden belirtme, bahane sunma ve açıklama ifadeleri yoluyla reddetme, alternatif sunarak reddetme ve reddetmeye yapılan eklentiler yoluyla reddetme” olarak belirlenmiştir.

Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında toplam yedi farklı reddetme stratejisine yer verilmiştir. Bu stratejilerin biri doğrudan, beşi dolaylı ve diğerleri reddetmeye yapılan eklentilerle sunulmuştur. Dolaylı reddetme stratejilerinde en fazla kullanımın bahane ve neden sunma yoluyla reddetme ve olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirimde bulunma yoluyla reddetme stratejileri olduğu belirlenmiştir. Ders kitaplarında yer alan metinlerde geçen reddetme stratejilerinin toplamda on bir tümce üzerinde temsil edildiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında Yer Alan Reddetme Stratejilerinin Düzeylere Göre Dağılımı

Düzy	Metin Sayısı	Reddetme Stratejilerinin Kullanım Sıklığı	Reddetme Stratejileri
3. Düzy	54	1	Dolaylı reddetme (Olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirim)
4. Düzy	51	3	Doğrudan reddetme (Edimsel olmayan ifadeler yoluyla) Reddetme eklentileri Dolaylı reddetme (Neden belirtme, bahane sunma, açıklama ifadeleri sunma)
5. Düzy	59	0	Bulunmuyor.
6. Düzy	82	3	Dolaylı reddetme (Prensip ifadeleri kullanarak) Dolaylı reddetme (Neden belirtme, bahane sunma, açıklama ifadeleri sunma) Dolaylı reddetme (Alternatif sunarak reddetme)
7. Düzy	82	3	Dolaylı reddetme (Neden belirtme, bahane sunma, açıklama ifadeleri sunma) Reddetme eklentileri Dolaylı reddetme (Olumsuz sonuçlanacağına ilişkin bildirim)
8. Düzy	55	1	Dolaylı reddetme (Eleştiri / hakaret/ saldırı / olumsuz duyguların ifadesi)

Tablo 3'te çalışmanın amacı doğrultusunda incelenen Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında yer alan metin sayısı ve bu metinlerde kullanımı tespit edilen reddetme stratejilerinin sıklığı ile kategorileri verilmiştir. Buna göre üçüncü düzeyde bir, dördüncü düzeyde üç, altıncı düzeyde üç, yedinci düzeyde üç ve sekizinci düzeyde bir olmak üzere toplam on bir reddetme stratejisine rastlanmıştır. Beşinci düzey ders kitabında yer alan metinlerde reddetme stratejilerinin kullanılmadığı belirlenmiştir. Kullanım sıklığı açısından en fazla reddetme stratejisinin kullanıldığı ifadeler dördüncü, altıncı ve yedinci düzey ders kitaplarında yer almaktadır.

SONUÇ

Söz edimlerinin uygun kullanımı, o dilde sosyalleşme ve iletişim sürdürülebilir bağlamında eylem ortaya koyma gücüne sahip olan dilin kullanım şekillerini deneyimlemekle ilişkilidir. Bu deneyimler, bireyin dilin kültürel dünyasını algılayarak bu dünyada kendini var edebilmesini sağlayacak biçimlenişleri tanımaya ve üretmesine olanak sağlamaktadır.

İkidiilli öğrenciler, ailelerinde veya sosyal çevrelerinde günlük dilin doğal akışı içinde karşılaştıkları doğrudan veya dolaylı dil stratejilerini komşuluk, akrabalık veya arkadaşlık ilişkilerini kapsayan sosyal çevreleri içerisinde deneyimlemektedirler. Ancak yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının bu kültürel bağlamı Türkçe konuşulan ortamlarda yetişen ve eğitim gören çocuklara göre daha sınırlı deneyimlemeleri ana dili eğitimi için hazırlanan ders kitaplarının edimbilimsel yeterliliklerini geliştirecek nitelikte hazırlanmasını gerektirmektedir. Bu ise kitap yazarlarının farkındalığı ile mümkündür. Dilin edimsel becerileri kapsayan özelliklerinin sunumunu sağlayan ve iki dilli çocukların edimbilimsel gelişimlerini geliştireceği düşünülen söz edimlerinin ana dili eğitiminde kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında çok daha güçlü bir biçimde temsil edilmesi beklenmektedir.

Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına Türkçe eğitimi kapsamında kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında yer alan reddetme stratejilerinin ve edimbilimsel beceri ve bilgilerin sunulmasının incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada dil düzeylerine karşılık gelecek şekilde hazırlanan altı farklı ders kitabı incelenmiştir. Ders kitaplarında yer alan reddetme ifadeleri genellikle bir teklif, istek veya rica edimi karşılığında üretilen tümceler olarak yer almaktadır. İncelenen Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında toplam 11 tümce üzerinde reddetme ifadelerine rastlanmıştır. Toplamda 7 farklı reddetme stratejisi yer almakla beraber bu stratejilerin 1'i doğrudan (hayır sözcüğü ile) reddetme, 5'i dolaylı reddetme ve ikisi de reddetmeye yapılan eklentiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Reddetme stratejilerinin dil düzeylerine göre kullanımına bakıldığında, 5. düzey Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabında reddetme stratejisine rastlanmamıştır. Dolaylı reddetme ifadelerine en sık (4 farklı strateji ile) 6. düzey için hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabında yer verilmiştir. Ders kitaplarında yer alan reddetme stratejilerinde dolaylı stratejilerine doğrudan reddetme stratejilerine göre daha sık yer verildiği belirlenmiştir. Doğrudan reddetme yerine dolaylı reddetme stratejilerinin daha sık kullanımı, incelik stratejilerinin kullanımının gösterilmesi ve edimbilimsel yeterlilik kazandırması açısından olumlu bir görünüm sunmaktadır.

Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında kullanılan metinlerde yer alan reddetme stratejileri dil düzeylerine göre incelendiğinde ise reddetme stratejilerinin düzeylere göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Dilsel gelişimin düzeyleri düşünüldüğünde, öğrencinin pragmatik yeterliliği dile maruz kalma veya dili tanıma ile doğru orantıda gerçekleşmektedir. Üçüncü düzey ile altıncı düzey ders kitaplarında sunulan reddetme stratejilerinin niteliği ve sıklığı Türkçe ve Türk Kültürü Dersi programının temel özelliği olan sarmal öğretim yaklaşımıyla uyuşmamakla beraber, sunulan reddetme stratejilerinin öğrencilerin yaş düzeylerinin gözetilerek ve pragmatik yeterlilik sağlamaları amaçlanarak hazırlanan metinler ve etkinlikler olmasından çok, ders kitabı yazarlarının seçtikleri metinlerde tesadüfen yer aldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, ders kitaplarında yer alan metinlerde verilen reddetme stratejileri, pragmatik yeterlilik sağlamak amacıyla hazırlanan metin bağlamlarından daha çok metinlerde hali hazırda var olan ve dilin farklı sosyal kullanımlarını öğretme amacı taşımayan bağlamlara sahip metinler olduğunu göstermektedir. İncelenen ders kitaplardaki metinlerin edimbilimsel yeterliliği geliştirecek

biçimde seçilmemesi dışında, edimsel bilgi ve becerilerin gelişimini hedefleyen etkinliklerin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın doğrudan konusu olmamakla beraber Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarının edimbilimsel sunuş bağlamında incelenmesine ilişkin çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri de ders kitaplarına ve müfredata bağlı kalarak ders işleyen öğretmenlerin söz edimleri ve bu söz edimlerinin gerçekleştirilmesini içeren iletişimsel süreç ve söylemlere ilişkin bilgileri kullanmada başvurulabilecek stratejileri öğretirken nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini tam olarak anlamayacakları olmaları olarak düşünülebilir. Bu anlamda öğretmen/öğreticilere yönelik edimbilimsel farkındalık kazandıracak kimi uygulamaların (hizmet içi eğitim, seminerler, çalıştaylar vb.) planlanması önem kazanmaktadır.

Türkçe ve Türk Kültürü dersini yürüten öğretmen/öğreticilere öğrencilerin edimbilimsel gelişimlerini destekleme noktasında edimbilimsel farkındalık kazandırması beklenen Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programı (2018) incelendiğinde edimbilimsel becerileri geliştirecek herhangi bir kazanımın yer almadığı tespit edilmiştir. Karadağ ve Baş (2019, s. 45) tarafından hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarına ilişkin önerilerin yer aldığı çalışmada reddetme, kabul etme gibi dil işlevlerinin gösterilmesi gerektiği vurgulansa da Türkçe ve Türk Kültürü dersi öğretim programında dilin bu türden işlevsel özelliklerine odaklanan herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır.

Ana dili veya yabancı dil öğretiminde en sık kullanılan öğretim materyalleri olan ders kitaplarının edimbilimsel becerileri kazandırmaya yönelik bir özen ve titizlikle hazırlanması, öğrencinin hangi durumda hangi dilsel ifadeleri üreterek kendini gerçekleştirdiğinin de farkında olmasına yardımcı olma özelliğinin yüklenmesi bakımından ders materyalleri, dil kullanımını destekleyecek ve nitelikli bir biçimde aktarabilecek şekilde hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altınörs, S. A. (1997). *J. L. Austin'in söz edimleri çözümlemesinin dil felsefesi açısından değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Altınörs, S. A. (2001). *Anlam doğrulama ve edimsellik*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Altundağ, P. (2017). Intercultural competence and teaching Korean as a foreign language. *International Journal of Language Academy*, 5(1), 174-186.
<http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3524>
- Aysever, R. L. (2001). Bir şey anlat(maya çalış)mak: H. Paul Grice'a eleştirel bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 135-157.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41190/498840>
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
<https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Beebe, L.M., Takahashi, T. & Uliss-Weltz, R. (1990). Pragmatic transfer in ESL refusals. C. Scarcela, E. Anderson & D. Krashen (Ed.), *Developing communicative competence in a second language* (ss. 55-73). Newbury House.
- Beckers, M. A. (1999). *How to say "no" without saying "no": A study of refusal strategies of Americans and Germans* (Doctoral thesis). Mississippi University, United States. <https://egrove.olemiss.edu/>
- Brown, P. & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Çiçek, Ö. R. (2021). *Ödüllü çocuk romanlarında rica (istek) söylemi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

- Çürük, S. M. (2014). Türkiye Türkçesindeki reddetme stratejilerine bir bakış. *Türk Kültürü*, 2, 15-42.
- Doğançay Aktuna, S. & Kamlı, S. (1997). Söz eylemler bağlamında Türkçe'de kibarlık imleri. *Dilbilim Araştırmaları*, 133-141.
- Eslami, R. S. (2010). Refusals: How to develop appropriate refusal strategies. Martinez-Flor & E. Usó-Juan (Ed.), *Speech act performance: Theoretical, empirical and methodological issues* (pp. 217-236). Amsterdam: John Benjamin Publishing. <https://doi.org/10.1075/llt.26.13esl>
- Fidan, D. (2017). Söz edimi kuramına genel bir bakış ve eğitim ortamlarında kullanımı: Diksiyon dersleri için bir etkinlik denemesi. *Turkish Studies*, 12(25), 373-400. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12266>
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. P. Cole & J. Morgan (Ed.). *Syntax and semantics* 3. London: Academic Press.
- Grigoroglou, M. & Papafragou, A. (2017). Acquisition of pragmatics. R. Clark & M. Aronoff (Eds.), *Oxford research encyclopedia of linguistics*. Online Edition: Oxford University Press. <http://doi.org/10.1093/OBO/9780199772810-0240>
- Haznedar, B. (2021). *İkidlilik ve çokdillilik: Erken çocukluk döneminde birden fazla dil öğrenimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Holtgraves, T. (2019). *Sosyal eylem olarak dil* (G. Tekdemir, Çev. Ed.) Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Kocaman, A. (1996). Edimbilim üzerine. *Dilbilim Araştırmaları*, 11-36. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/4533/290309>
- Lakoff, R. (1973). The logic of politeness; or minding your p's and q's. *Ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society*, (pp. 292-305). Chicago Linguistic Society. Erişim adresi: <https://www.ingentaconnect.com/>
- Kansu-Yetkiner, N. (2009). *Çeviribilim edimbilim ilişkisi üzerine*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Karadağ, Ö. & Baş, B. (2019). *Türkçe ve Türk kültürü öğretimi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Küntay, A. (2017). Çocukta dil ve iletişim gelişimi: Anlatı becerileri. 30. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (ss. 9-15). Ankara: Dilbilim Derneği Yayınları.
- MEB. (2018). *Türkçe ve Türk Kültürü dersi öğretim programı (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. seviyeler)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Peçenek, D. (2008). Yabancı dil öğretiminde dilbilgisi. *Dil Dergisi*, 141, 67-84. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000099
- Polat, Y. (2010). Yabancı dil öğretiminde söz edimleri (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Searle, J. (2000). *Söz edimleri*. R. L. Aysever (Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Şahin, S. (2011). *American English, Turkish and interlanguage refusals: A cross-cultural communication and interlanguage pragmatics study* (Yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Turan, Ü. D. (2017). Edimbilim I: Bağlam, konuşma ilkeleri ve söz eylem kuramı. A. S. Özsoy & Ü. D. Turan (Ed.). *Genel dilbilim II* (ss. 119-132). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Uslu, Z. (2005). Edimbilim ve yabancı dil öğretimine etkileri. *Dil Dergisi*, 127, 34-43. https://doi.org/10.1501/DILDER_0000000028
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İncelenen Kitaplar

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019a). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 1*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019b). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 2*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019c). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 3*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019d). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 4*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019e). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 5*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019f). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 6*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019g). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 7*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019h). *Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı 8*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.